

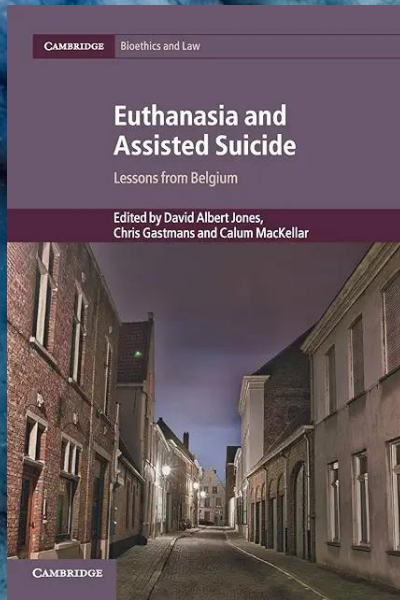
MENSELIJKE
WAARDIGHEID
&
DE MORELE
BETEKENIS
VAN
EUTHANASIE

Willem Lemmens

(Universiteit Antwerpen)

Nascholing voor huisartsen, MCH

- Leuven, 10 September 2024 -

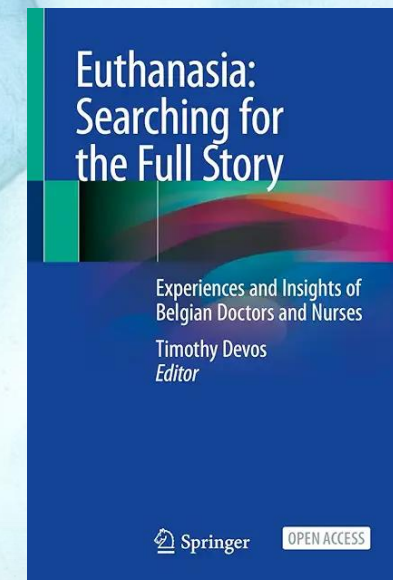
Willem Lemmens

Gewoon hoogleraar moderne filosofie en ethiek (Universiteit Antwerpen)

- Doctoraat HIW (KULeuven), 1997

Passies en morele sensibiliteit. David Hume als filosoof en moralist

- Lid Belgisch Raadgevend Comité voor Bio-ethiek 2004 - 2018

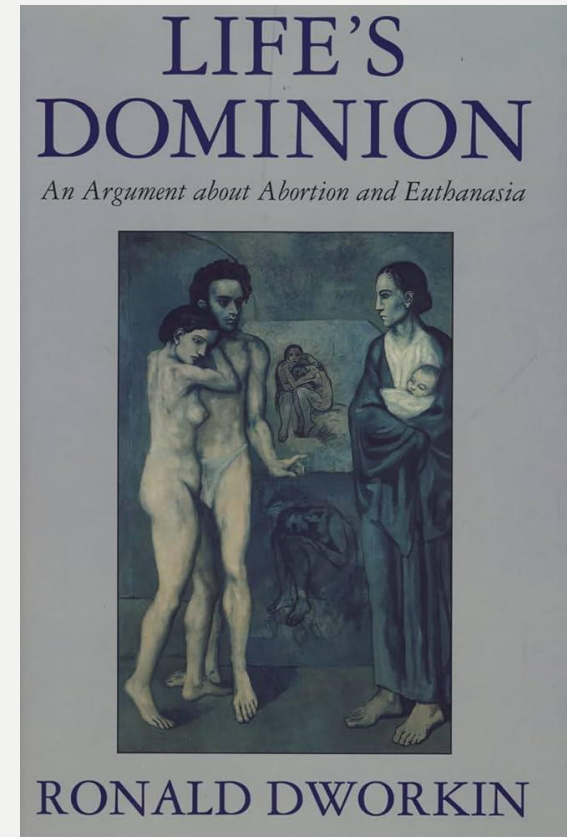

Beschouwing vooraf

Enkele citaten ...

“The disagreement that actually divides people is (...) about how best to respect a fundamental idea we almost all share in some form: that individual human life is sacred.”

Ronald Dworkin, *Life's Dominion*, p. 13 –
Dworkin, voorvechter van liberalisme, die in de jaren '90 pleitte voor legalisering van abortus en euthanasie

“In onze samenleving willen we taboes doorbreken en overheerst het ‘alles moet kunnen’, zoals hoogleraar Abraham de Swaan treffend verwoordde. Euthanasie is daar een voorbeeld van. Maar is het niet vreemd dat er meer *over* dan *met* mensen met dementie die euthanasie willen wordt gepraat? En dat er meer debat is over euthanasie bij dementie dan over leven met dementie? Zouland we dat laatste debat niet voeren is euthanasie een verlegenheidsoplossing en misschien wel de gemakkelijkste weg.”

Anne-Mei The, hoogleraar Langdurige Zorg en Dementie (UVA)

Voorwoord bij Boudewijn Chabot, *De weg kwijt. De zorgelijke staat van de euthanasiewet*, Nijgh & Van Ditmar, 2017

CM-voorzitter Luc Van Gorp wil andere aanpak vergrijzing: "Wie gevoel heeft dat leven voltooid is, moet het kunnen beëindigen"

Pleidooi voor een zachte euthanasie voor levensmoeheid of **voltooid leven**

Steinmeier ruft zu Wachsamkeit auf

BERLIN. Anlässlich des zehnjährigen Bestehens des Gedenkort für die Opfer der nationalsozialistischen „Euthanasie“-Morde in Berlin hat Bundespräsident Frank-Walter Steinmeier zu Wachsamkeit aufgerufen. „Vergessen wir nicht, dass die Inhumanität im Denken beginnt, sich in der Sprache fortsetzt und zu verbrecherischen Taten führt“, sagte er laut vorab verbreitetem Redemanuskript bei einer Feierstunde am Montag. „Dieser Gedenkort nimmt uns in die Verantwortung.“ Unter dem Decknamen „Aktion T 4“ ermordeten die Nationalsozialisten Zehntausende Patienten aus Heil- und Pflegeanstalten sowie „rassisch“ und sozial unerwünschte Menschen. AFP

Stuttgarter Zeitung
3 September 2024

“een morele code voor dokters. – De invalide is een parasiet voor de samenleving. In een bepaalde toestand is het ongepast om verder te leven. Vegeteren in een laffe afhankelijkheid van dokters en medicijnen nadat men de zin van het leven, het recht op leven, verloren heeft, dit zou de verachting van de samenleving moeten oproepen. Dokters ... zouden moeten de verkondigers zijn van deze verachting – geen voorschriften meer, maar iedere dag een verse dosis afkeer van hun patiënten ... Een nieuwe verantwoordelijkheid creëren, die van de dokter, in al die omstandigheden die in het hoogste belang van het leven zijn, om het leven te bevorderen, (...) vraagt om de meest meedogenloze onderdrukking en opruiming van het gedegeneerde leven – bij voorbeeld door het recht tot reproductie te bepalen, het recht om geboren te worden, het recht om te leven.” Friedrich Nietzsche, 1889

Nietzsche, die de laatste 10 jaar van zijn leven, na een mentale en cerebrale ineenstorting volkomen was aangewezen op de zorg van zijn zus en moeder

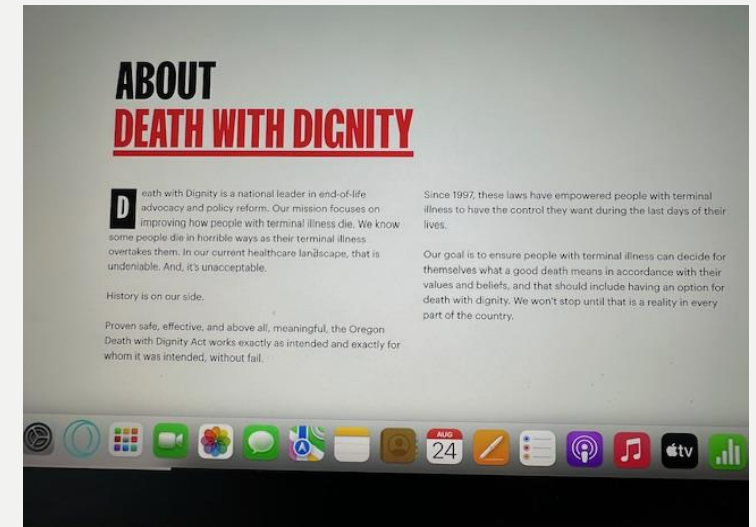
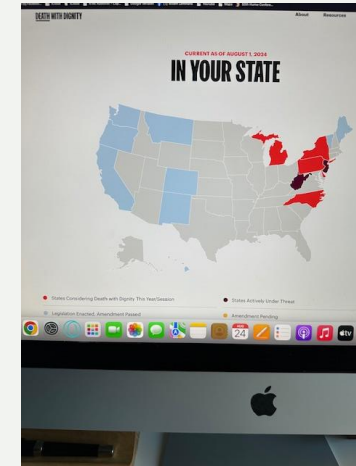
1. Inleiding

- **Euthanasie** heeft sinds enige decennia in de Westerse wereld een plaats verworven via wetgevend initiatief, publieke actie en het morele vertoog binnen de civiele samenleving
- ‘Liberale visie’: evolutie is een teken van *morele vooruitgang*, verwerkelijking van de **Mensenrechten ...**
- ‘Conservatieve visie’: normalisering van euthanasie is **symptoom van een crisis** in de Westerse samenleving en de morele cultuur van de Moderniteit

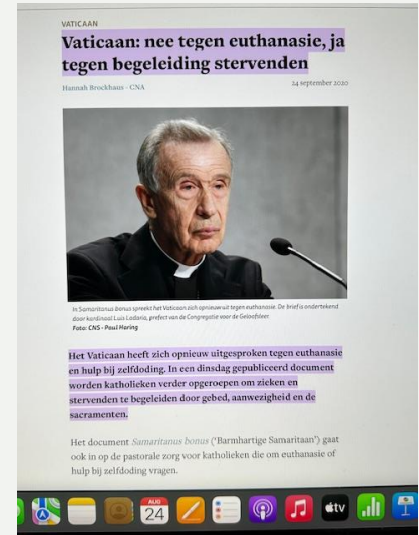
- In discussies rond **euthanasie** verwijzing naar de **menselijke waardigheid** om standpunt *pro* en *con* te onderbouwen
- Liberale visie: de kern van de menselijke waardigheid = **persoonlijke vrijheid**

Cf. de **Death with Dignity** beweging in de VS

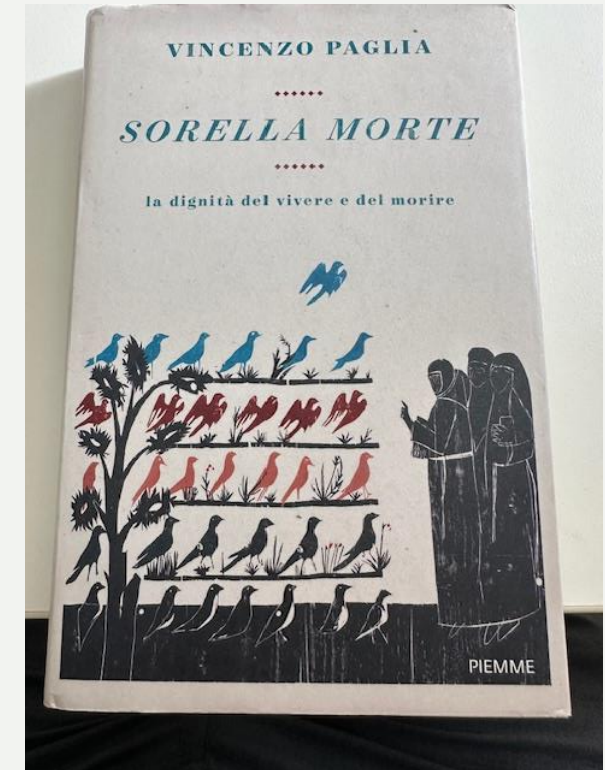
*** In de regel identificeert men euthanasie als een vorm van ‘medical assisted dying’, maar de stap naar euthanasie bij ‘voltooid leven’ – i.e. het zelfbepaald levenseinde buiten de medische context – en dus een door de staat gereguleerd **recht op zelfdoding** - al dan niet geassisteerd – is dan volgens sommigen een logisch en onafwendbaar gevolg (cf. *Exit International* v. dr. Philip Nitschke)

- Critici van de legalisering van euthanasie, zoals het Vaticaan, stellen daarentegen dat euthanasie net een **aantasting** inhoudt van de **menselijke waardigheid**
- Euthanasie als vorm v. ‘zorg’ voor terminaal zieke personen, en *a fortiori* voor patiënten die niet terminaal ziek zijn, zoals psychiatrische patiënten, of euthanasie bij een ‘voltooid leven’ of ‘levensmoeheid’ = **mens-onwaardig**

- Paulus VI, *Gaudium Spes* (1965):
- “Whatever is opposed to life itself, such as any type of murder, genocide, abortion, **euthanasia** or wilful self-destruction, whatever violates the integrity of the human person (...) **whatever insults human dignity** (...) all these things and others of their like are **infamies** indeed (GS 27).”

Maar zie ook de code van de American Medical Association (AMA)

- AMA Code of Medical Ethics 5.8
- Euthanasia Euthanasia is **the administration of a lethal agent by another person to a patient for the purpose of relieving the patient's intolerable and incurable suffering.**
- It is understandable, though tragic, that some patients in extreme duress—such as those suffering from a terminal, painful, debilitating illness—may come to decide that death is preferable to life. However, **permitting physicians to engage in euthanasia would ultimately cause more harm than good**
- Euthanasia is **fundamentally incompatible with the physician's role as healer**, would be difficult or impossible to control, and would pose **serious societal risks**. Euthanasia could readily be extended to incompetent patients and other vulnerable populations. The involvement of physicians in euthanasia heightens the significance of its **ethical prohibition**.
- The physician who performs euthanasia assumes **unique responsibility for the act of ending the patient's life**.
- Instead of engaging in euthanasia, physicians must aggressively respond to the needs of patients at the end of life. Physicians: (a) Should not abandon a patient once it is determined that a cure is impossible. (b) Must respect patient autonomy. (c) Must provide good communication and emotional support. (d) Must provide appropriate comfort care and adequate pain control.

AMA Principles of Medical Ethics: I,IV

2. Wat is euthanasie? Waarom controverses?

- Vanwaar deze scherpe tegenstelling in visie op menselijke waardigheid? Kwestie is niet alleen: **wie heeft gelijk?** Maar ook: *waarom die uiteenlopende visies?*

- Merkwaardig: in België wordt men zelfs niet meer geacht die vragen te stellen. *Waarom eigenlijk?*

Om deze vraag te beantwoorden *moeten we eerst de morele ervaring verduidelijken* die in euthanasie tot uiting komt ...

Ik verdedig 3 stellingen ...

Stelling 1

- Euthanasie = act van transgressie

Euthanasie is een antwoord op een **moreel dilemma**: recht of zelfbeschikking & natuurlijke vrijheid van het individu *versus* respect voor morele gebod 'Gij zult niet doden' + **mee gemotiveerd door mededogen / empathie & compassie (maar niet noodzakelijk)**

Gebod 'niet doden': in *elke* cultuur sokkel van morele harmonie en goed samenleven

Geweten van elke mens is gevoelig voor idee: *onrechtmatig iemands leven beëindigen is een absoluut kwaad*

Daarom is euthanasie in wezen een **transgressieve act** – men overschrijdt een morele grens wanneer men die act stelt, maar ook als samenleving als men die act toelaat en reguleert **via de wet (juridisch spreekt men dan ook van 'depenalisering')**

- Voor de arts: een overschrijding van de **normale medische zorg / euthanasie is geen strikt medische act** (want ze kan niet gezien als de 'best mogelijke therapie', waartoe elke arts verplicht zou zijn binnen de grenzen van het normaal medisch handelen)

Stelling 2

Als antwoord op een **ethisch dilemma** kan in uitzonderlijke omstandigheden de act met het persoonlijk geweten van alle betrokkenen in overeenstemming zijn

- Wie zijn de betrokkenen?

Patiënt (die euthanasie vraagt) – de arts (die euthanasie verstrekt of mee steunt) – de familie - het zorgverlenend personeel

... Interessante vraag: is de **samenleving als zodanig** betrokken?

- **Toch wel:** euthanasieverhalen in de krant (meestal heel positief: ‘sterven met het champagneglas in de hand’ / de ‘mooie dood’)

- Sociale trauma's: veel minder in het nieuws ...

- Voorbeelden

Maatschappij

‘Steeds meer jongeren die psychisch lijden, lijken een aanvraag in te dienen voor euthanasie’

Wim Distelmans: 'In Vlaanderen zijn er zeker psychiaters die voor minderjarigen een gunstig verslag schrijven, maar die de euthanasie vervolgens niet willen uitvoeren.' BELGA PHOTO NICOLAS MAETERLINCK © BELGA

Stelling 3

De legalisering (depenalisering) van euthanasie kan nooit het transgressieve karakter ervan opheffen

- Discussie met arts (Raadgevend Belgisch comité voor bio-ethiek): ‘Aangezien de wet het toelaat, is euthanasie geen transgressie meer’. Klopt dit?
 - De positiviteit van de wet kan fundamentele morele principes niet veranderen
 - De vrijheid van geweten van de arts wordt trouwens door de wet onverkort erkend (net als bij *abortus*): men erkent dus *mogelijk* moreel dilemma
 - Zelfs als men de notie van transgressie niet aanvaardt: **men kan moeilijk blind zijn voor de realiteit**: euthanasie is ‘moeilijk’, er zijn disputen en controverses, er blijven families met trauma’s achter, artsen worstelen, de samenleving discussieert
- * Liberale principes van ‘vrijheid’ en ‘niet-schaden’ voldoen hier niet

3. Menselijke waardigheid: een alternatieve visie

Zijn controverses en dilemma's dan
onvermijdelijk eenmaal er een liberale
wetgeving, depenalisering van euthanasie is?

ja

Maar waarom is dit zo?

(i) Twee visies op menselijke waardigheid

Waardigheid als zelfbeschikking (a) / waardigheid als kwetsbaarheid (b)

(a) De sokkel van de wetgeving (depenalisering van euthanasie) = zelfbeschikking & autonomie van de patiënt en de arts

Waardigheid van de patiënt is niet-lijden, onafhankelijk zijn, zelf de 'regie' hebben, levenskwaliteit ... ziekte, aftakeling, dood = onwaardig

De arts is de uitvoerder van euthanasie, doet dit in alle vrijheid, beschermd door de wet

→ *Euthanasie als quasi contractuele transactie,*

perfect te regelen via procedures ('de papieren moeten ingevuld')

(b) De **praktijk** leert evenwel ...

- De zieke, zwaar lijdende en stervende medemens is **nooit** volkomen autonoom: **kwetsbaarheid = kern van waardigheid**
- Sterven is een **existentieel gebeuren**, waarop sociale omgeving onvermijdelijk betrokken is (familie, vrienden, bredere samenleving)
- Waardigheid verdwijnt niet als men ziek is, lijdt, afhankelijk wordt ...

- Families voelen zich betrokken bij euthanasievraag, soms controverses (vooral in de psychiatrie)
- Er is soms onenigheid onder artsen, druk van families, enzovoort ...

→ Euthanasie als een **existentieel beladen act**, met onvermijdelijk *symbolische* en *rituele* betekenis ...

Niets zo erg als *onwaardig ritueel* (**voorbeeld**)

(ii) Euthanasie binnen medische sfeer houden ... moeilijk

Hellend vlak is feit!

België

... aanvankelijk: wet is niet voor **psychiatrische patiënten**

... euthanasie voor **kinderen** toegelaten (behalve bij louter psychisch lijden)

... pleidooien voor euthanasie bij personen met vergevorderde **dementie**

... **levensmoeheid** – ook bij jongeren

... ‘De wet moet uitgebreid!’

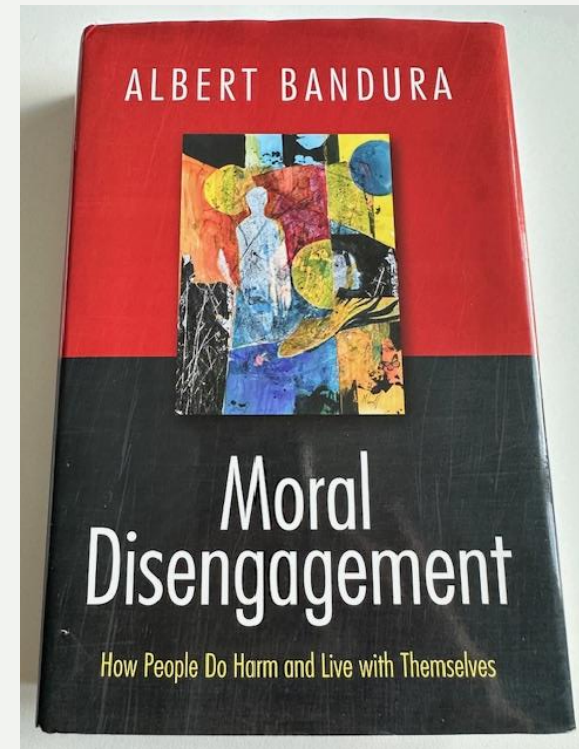
(iii) De wet kan nooit in de plaats van het geweten treden

De wet als zodanig kan de spontane morele sensibiliteit van de arts niet uitwissen

Schroom, weerstand of ontzag bij een vraag om levensbeëindiging vanwege de arts = normaal

Als schroom helemaal wegvalt: kans op morele onverschilligheid ('moral disengagement')

= een **sociaal fenomeen**, dat verder gaat dan de professionele ethiek

(iv) Euthanasie is geen mensenrecht

Er bestaat een recht (in sommige landen, waaronder België) om euthanasie te *vragen*,

er is geen plicht van de samenleving tav elke individuele persoon om hem/haar actief te helpen sterven wanneer hij/zij daarom vraagt ...

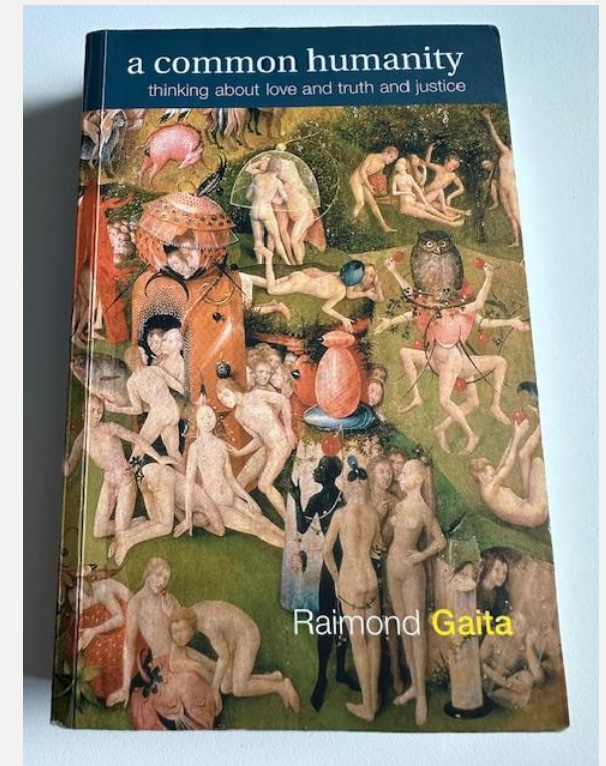
Een actuele fenomenologie van de menselijke waardigheid

- Raimond Gaita in *A Common Humanity, Ch. 1: 'Goodness beyond Virtue'*

Getuigenis als jobstudent in een psychiatrische kliniek in Londen (jaren '60)

- Patiënten waarvan men oordeelde dat zij 'incurable' waren en die 'irretrievable lost everything which gives meaning to our lives'. Weil: mensen die door het leven geslagen zijn en achterblijven als 'a half crushed worm' ...
- Hebben zo'n levens wel zin? Mensonwaardige levenskwaliteit en toch waardigheid?
- Gaita onderscheidt 3 types van attitudes onder artsen / verplegers / zorgpersoneel:

(i) Wreedheid en onverschilligheid , (ii) respect , en ... (iii) uitzonderlijk:
liefde

- Gaita stelt dat vanaf de jaren '60 een levenshouding en moreel klimaat groeide waarin het begrijpen van de attotude van liefde bemoeilijkt werd: leven was een 'feest' dat moest 'beautiful' zijn, anders geen zin
- Wie niet aan dit ideaal van human flourishing en geluk toekomt, is beklagenswaardig – waar zo'n leven echt niet meer kan nagestreefd, lijkt het leven zinloos: *à la limite* 'onwaardige' levens ...
- “such thoughts about such lives were commonly voiced first in discussions of abortion and then in discussions of euthanasia.” p. 19
 - met als ondertoon dat dergelijke levens **onwaardig** zijn omdat ze niet tot geluk en *flourishing* leiden, maar bron zijn van pijn en lijden
- Een zuster **openbaart in haar houding van liefde tav psychiatrische patiënten** hoe *ondanks alles* deze mensen iets unieks hebben – een realiteit openbaren met een **sacrale betekenis**
- Gaita (zelf ongelovig): *haar houding en medemenselijkheid waren sterker dan elk rationeel argument, elke metafysische theorie, elke religieuze doctrine*

- Gaita meent zelfs dat het begrip ‘menselijke waardigheid’ hier tekort schiet. Misschien kan men hier spreken van **waardigheid-als-kwetsbaarheid** waarin de grond van een **gedeelde menselijkheid** zich toont
- Deze waardigheid is **onvervreemdbaar**, vraagt van de ander om bijzondere houdingen van liefde en overgave om ze te blijven ‘zien’ – is niet afhankelijk van enige kwaliteit in de patiënten, of meetbare levenskwaliteit ... de ‘compassion’ die de non tot expressie brengt, verwerkelijk, is niet iets wat kan begrepen als onterecht of voorwaardelijk, maar *rechtvaardigt zichzelf*
- Gaita vermeldt *ouder-liefde* als een analoge vorm van liefde, en noemt Kant als de filosoof die in zijn *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* terecht bepleit hoe *het unieke mysterie en de kostbaarheid van menselijke wezens* aanzet tot **onvoorwaardelijk respect** en **ontzag**

